

SECULARISATIE VAN KLOOSTERBEZIT IN DE ACHTTIENDE EEUW IN DE MEIERIJ VAN DEN BOSCH

Sterksel als geval apart

P.J.V. Dekkers

Bezittingen in de dode hand

Ruim duizend jaar lang werd Brabant beheerst door de abdijen met hun gigantische goederencomplexen, waarmee zij ware „internationals” vormden. Eind achttiende eeuw kwam daaraan abrupt een eind. Als indirect gevolg van de Franse Revolutie werden abdijen opgeheven en hun goederen genationaliseerd. Dit gold ook voor het huidige Noord-Brabant. Vele geestelijke bezittingen waren al direct na de Vrede van Munster genationaliseerd en onder het beheer van een rentmeester geplaatst. Maar er bleven nog veel goederen hier in Staats-Brabant liggen die in het bezit bleven van buitenlandse abdijen, met name van die in de Zuidelijke Nederlanden. Zodoende bleef in Brabant de oude, middeleeuwse situatie nog lang bestaan. Na 1795 kwam ook daaraan een eind. Wij willen in dit artikel laten zien hoe deze secularisatie zich voltrok aan de hand van een voorbeeld: het goed Sterksel in de Meierij van 's-Hertogenbosch. Dit goed was al vanaf ca. 1197 in handen van de Norbertijner abdij van Averbode. Het bestond sinds de vijftiende eeuw uit vijf aanzienlijke hoeven en was daarmee het grootste domein van de abdij.

Al vanaf 1750 werd het goederenbezit van de geestelijke instellingen in de Oostenrijkse Nederlanden aangetast door de *amortisatie-wetgeving* van keizerin Maria-Theresa (1740-1780). Eeuwen achtereen had grondbezit zich opgehoopt in handen van de geestelijkheid; er kwam steeds bij en er ging nooit wat af. *Goederen in de dode hand* werd dit geestelijk goed genoemd, omdat het nooit vererfde. Deze amortisatie-wetgeving bedoelde dit tegen te gaan. Want steeds minder onroerend goed werd verhandelbaar. Behalve de burgerij met geld was dit ook de overheid een doorn in het oog. Zij liep immers successierechten mis en bovendien was het geestelijk goed vrijgesteld van belastingen. De Zuidelijke Nederlanden waren in dit opzicht achtergebleven. In Frankrijk bijvoorbeeld was de amortisatie-wetgeving al veel langer van kracht en in de Republiek kende men al sinds 1657 de wet op de *collaterale successie*, waarbij dode-hand-instellingen drie maal per eeuw de 40ste penning moesten betalen over hun onroerend goed.¹

De amortisatiewet van 1753 legde de dode-hand belasting op ter compensatie van de belastingvrijdom van het geestelijk goed. Deze wet dwong abdijen en kapittels zich te ontdoen van een deel van hun immense rijkdom en legde hen tevens beperkingen op voor het verwerven van onroerend goed. De regering verbood de kloosters elke uitbreiding en controleerde dit nauwgezet.² De wet verplichtte de geestelijke instellingen lijsten in te dienen met daarop nauwkeurig beschreven de ligging en de inkomsten van haar onroerend goed

¹ Het collateraal of het recht van collaterale successie was een overdrachtsbelasting van de 40e penning, die de Staten Generaal hadden ingesteld voor domeinen in de Meierij van geestelijke instellingen. Deze 40e penning moest door dode hand-instellingen drie maal per eeuw, elke 33 jaar, betaald worden ter compensatie van successierechten die zij niet hoefden te betalen over hun bezit als het hoofd van deze organen (bijvoorbeeld de abt) kwam te overlijden. Hiervoor moest de abdij een lijst opstellen van al haar bezittingen en inkomsten binnen de Meierij. Zie: W.J.F. Juten, *Memorie aangaande den veertigsten penning*, in: *Taxandria* (1897), p. 235-294.

² *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (NAGN) (Haarlem 1979), deel IX, p. 101; L.P. Gachard, J. de la Court en P. Verhaegen (ed.), *Receuil des ordonnances des Pays-bas Autrichiens*, 3e série, 1700-1794, 15 dln, (Brussel 1860-1942), deel 6.

alsook de inkomsten uit andere rechtstitels als tienden, renten e.d.. Nu had de abdij van Averbode al in de periode 1660-1678 door landmeter Cornelis Lowis al haar goederen laten opmeten en optekenen in het *Registrum omnium bonorum monasterii Averbodiensis*. Hierin was het gehele onroerend goed-bezit per perceel opgetekend en bovendien was van ieder goederencomplex een zeer nauwkeurige tekening gemaakt in prachtige diepe kleuren.³

Bezittingen van de abdij van Averbode in de Meierij

In 1750 namen abt en abdijsraad van Averbode een besluit aan om alle bezittingen in de Meierij van de hand te doen.⁴ Er is een aanplakbiljet uit 1752 over, waarop de vijf goederen van de abdij onder de Meierij ter verkoop worden aangeboden: Sterksel, Tuldal,⁵ Hooge Mierde,⁶ Eersel⁷ en Lommel.⁸ Gegadigden konden zich melden bij de provisor of bij Adriaen Schoneus te 's-Hertogenbosch.⁹ „Godlof!”, jubelde pater Van Hulsel in zijn archiefinventaris, „het heeft niet plaatsgevonden, behalve alleen in Tuldal, hetgeen nog altijd te betreuren is. En voor het nageslacht blijve diep in het hart een herstel van de vroegere toestand.”

Waarom dan zo ineens deze uitverkoop? Er wordt in de inventaris verwezen naar de „overdracht der goederen volgens het placcaert van 1752 en 1753”. Een bijkomende reden zou kunnen zijn geweest dat het goederenbezit minder rendeerde; er moest een uitgebreide administratie voor worden gevoerd, de drossaard betaald en dan waren er nog de belastingen, waarin bijvoorbeeld Sterksel vrij hoog werd aangeslagen.¹⁰ In de achttiende eeuw werd het bovendien aantrekkelijk te beleggen in rentebrieven en obligaties. Maar de verkoop ging niet door, zoals wij nog zullen zien, hoewel de abdij over belangstelling niet te klagen had. Er was veel interesse voor de verkoop, ook voor het goed Sterksel. Zo schreef Van Hulsel verder in zijn inventaris: „Ondertussen, toen de publicatie gedaan werd, hebben zich enkelen gemeld voor de verkoop van de goederen van Stercksel, waaronder meneer De Jongh (de protestantse drossaard van Sterksel in dienst van de abdij -pd), die de som bood van 30.000 guldens. Deze meneer De Jongh werd in het jaar 1760 door de Staten van Holland (bedoeld zijn de Staten Generaal -pd) afgevaardigd om de goederen behoorlijk te taxeren met het oog op het betalen van het collateraal. Hij wilde de goederen taxeren op 30.000 guldens omdat, zei hij, ik jullie die som geboden heb en jullie hebben het daarvoor nog steeds niet willen geven. Maar na vele moeilijkheden hebben wij bedongen dat ze slechts op 20.000 gulden getaxeerd zullen worden, welke som de schatting die in 1727 gemaakt is, verre overschrijdt.”

Uiteindelijk bliezen abt en convent van Averbode de verkoop af, omdat het goed Tuldal toen tegen zo'n lage prijs werd verkocht, „dat de koper ervan twee keer zoveel heeft gehad voor de bomen op genoemd goed, die direct na de verkoop werden omgehakt. En nadat vanwege dit feit gemor was ontstaan (binnen de abdijsgemeenschap -pd), hebben wij de verdere verkoop opgeschort.”¹¹ De abdij had slechts 10.000 gulden voor Tuldal gekregen¹² en men wilde de goederen dan toch liever houden. Dat was in 1760.

Twee decennia later veranderde de situatie aanzienlijk toen keizerin Maria Theresa in de Oostenrijkse Nederlanden na haar dood werd opgevolgd door haar zoon Josef II. Hij zette het staatsabsolutisme krachtadiger door, hief de beschouwende kloosters in de Zuidelijke Nederlanden op (waartoe echter de Norbertijnen niet gerekend werden) en stelde beperkingen aan kloosterintredes. Jozef moderniseerde grondig het hele staatsbestel, zonder achting voor de Zuid-Nederlandse tradities en belangen. De oppositie die hiertegen ontstond droeg bij aan het opstaan van de *Brabantse Omwenteling* in 1789. Onderlinge verdeeldheid en particularisme maakten echter een Oostenrijkse restauratie mogelijk.

3 ARA Brussel, Kerkelijke Archieven Brabant 5009. De tekeningen zijn van Joannes van der Borgt. Wellicht was de aanleiding voor dit projekt de invoering van de wet op de collaterale successie in 1657 en 1660. Uit een opmerking voorin dit kaartboek blijkt dat de abdij in 1751 besloot om vanwege de amortisatiewet al haar bezittingen te verkopen.

4 Archief Abdij Averbode (AAA), sectie I, reg. 280: A. van Hulsel, *Archivorum Averbodiensium per capsas distributorum synopses sub terra Leodiensi* (1783-84), p. 361.

5 Tuldal, een herdgang onder Esbeek.

6 Drie pachthoeven en verschillende renten en tienden in Hooge Mierde.

7 Hoeve Heynsheuvel onder Eersel.

8 Twee pachthoeven en enige rechten in Lommel (B.), dat toen nog in Staats-Brabant lag.

9 AAA, sectie I, lias 89.

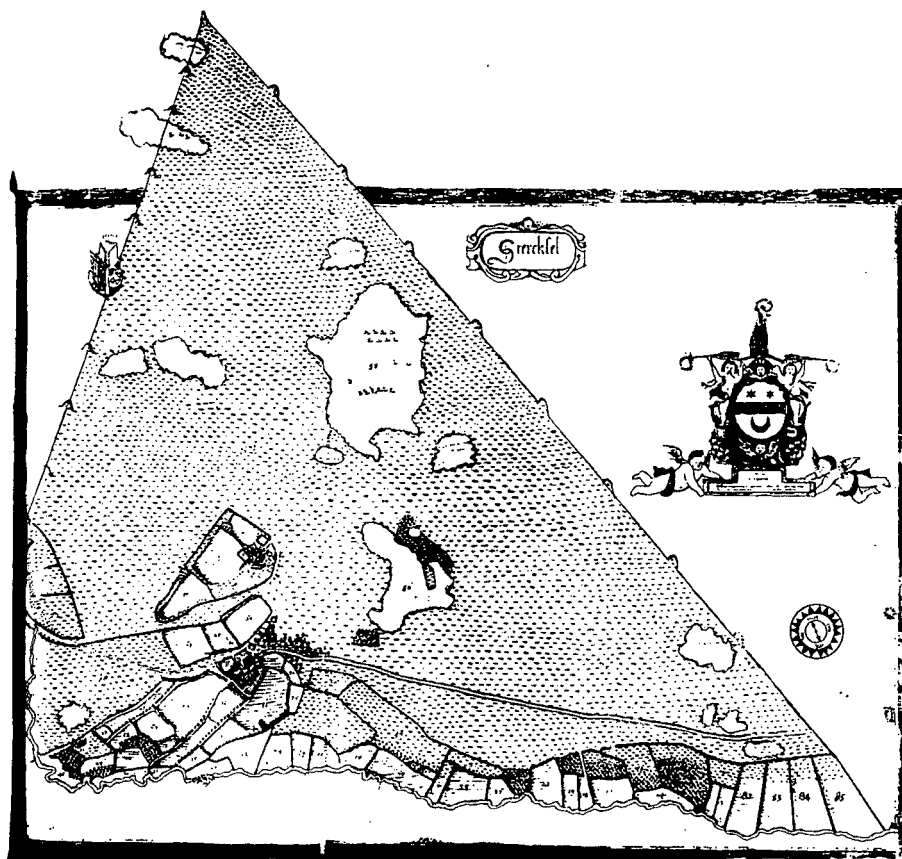
10 A.C.M. Kappelhof, Een nieuw belastingstelsel in de Meierij, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 1986, p. 47.

11 AAA, I, reg. 280, p. 361: 1752.

12 AAA, I, reg. 280, p. 348.

Volgens L. Adriaenssen (De Heerlijke Hoeve van Tuldal, in: *Esbeek niet van gisteren, gedenkboek bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de R.K. parochie H. Adrianus Esbeek*, (Esbeek 1990), p. 286) kwam de Tuldalse Hoeve in 1756 in handen van de toenmalige pachter Anthony Swagemakers voor f 2000,- en nog eens f 400,- voor de helft van de oogst en het gereedschap.

In 1792 vielen de Fransen o.l.v. generaal Dumouriez de Nederlanden binnen. Na hun overwinning bezetten zij de gehele Oostenrijkse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. Ook vielen zij Staats-Brabant binnen en hielden dit enige tijd bezet. Na hun nederlaag kwam de Oostenrijkse restauratie wederom aan de macht. Maar op 26 juni 1794 versloegen de Fransen bij Fleurus de Oostenrijkers definitief, waarna de hervormingen van de Franse revolutie in snel tempo in de Zuidelijke Nederlanden werden doorgevoerd. In september 1794 trokken de Franse troepen onder bevel van generaal Pichegru via Tilburg naar 's-Hertogenbosch. Op 1 oktober 1795 werden de Zuidnederlandse departementen bij de Franse republiek ingelijfd.¹³

Sterksel

Sterksel was in 1792 nog door drossaard en schepenen opnieuw getaxeerd.¹⁴ Men schatte toen de waarde van Sterksel op 17.577 gulden. Drie jaar later gaven abt en convent van Averbode „in overweging genoomen den drukkelijken toestand onser gemeijnte door verscheijde contributien, plunderingen en voordere oorlogsbeswaarenissen aan dezelve toegebracht” volmacht aan hun medebroeder Ignatius Sleurs, kapelaan in Hooge Mierde, om het goederenbezit van de abdij in de Meierij te verkopen, „ten meesten nut of profijt”.¹⁵ De abdij had geld nodig. Bovendien wisten de Norbertijnen wel dat een Frans regiem voor hen niets goeds in petto zou hebben. Andere abdijen waren er trouwens nog erger aan toe: hen had het beleid van Maria Theresia en van Jozef II geruïneerd. Averbode was daaraan ontsnapt omdat het grotendeels op Luiks grondgebied lag. Maar de abdij had natuurlijk zeer geleden onder de Franse bezettingen. De kloostergemeenschap zag geen andere uitweg meer dan haar

13 *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Amsterdam 1959), deel VIII.

14 Rijksarchief Noord-Brabant, Den Bosch (RANB), Archief van de Commissie van Breda, inv.nr. 357. Dit gebeurde i.v.m. een nieuwe inning van de collaterale successie.

15 Streekarchief Kempenland, Eindhoven, Sterksel R1, fol. 22v-23r, 12-7-1795.

goederen in Staats-Brabant te verpanden of in het uiterste geval - maar liever niet - te verkopen. Deze domeinen kwamen daarvoor het eerst in aanmerking omdat ze voor Averbode in het buitenland lagen.

In datzelfde jaar 1795 werd Noord-Brabant, na 147 jaar een generaliteitsland te zijn geweest, weer een politiek gelijkwaardig Nederlands gewest. In de plaatselijke besturen, nu municipaliteiten geheten, namen Brabanders de regering over. Op 11 juli kwamen afgevaardigden van de municipaliteiten in Tilburg bijeen, waar zij zich constitueerden tot „provisionele representanten van het volk van Staats-Brabant” en de Brabantse soevereiniteit in de plaats stelden van die der Staten-Generaal.¹⁶

Na de confiscatie van het bezit van de Franse geestelijkheid (24 juni 1796) zette de Franse bezetter de aanval op de kerkelijke instellingen in de Zuidelijke Nederlanden in. Op 1 september werden er bijna alle religieuze gemeenschappen opgeheven en hun bezittingen verbeurd verklaard.¹⁷ Met de hete adem van de Fransen in zijn nek meldde Ignatius Sleurs zich op 5 september 1796 bij de Representanten van Bataafs Brabant. Hij was toen alweer een jaar in het bezit van zijn volmacht en had daar nog steeds niets mee gedaan. Van de Representanten kregen abt en convent toestemming om de Averbodense bezittingen onder de Meierij publiekelijk te verkopen of te verpanden. Behalve de „oorlogsbeswaarnissen” werd nu door de abdijs ook de buitengewone belastingheffing van 2 augustus 1796 aangevoerd als reden voor haar geldnood.

Van een publieke verkoop in deze hectische tijden is echter niets bekend en, gehecht als de abdijs was aan haar bezittingen, is het de vraag of dit ook heus de

16 NAGN deel XI, pp. 162-164.

17 NAGN deel XI, p. 162.

GOEDEREN, IN DE MEYERYE VAN s'BOSCH GELEGEN, TE

C O O P.

WEgens d'Abby van Averboden sal men Verkopen te nabescheve goederen / haer in volle en brye eygendom toebehoerende / gelegen in de Meyerye van s' Bosch.

En vrye Heerlykhyt, met Hoge en Middele Jurisdicte, Ingevoerde Regten en Geerigheden, genaamt Sterxsel, moede daer toe behoorende vyff Pagt-hoeven, Weyden, Beemden, Boffen, Vyfers, Plantagien, alle groot omtrent elf-honderd en vyftig Bunderen, aen clauderen gelegen binnen vooen Heerlykhyt.

Est Heerlyk-goed, met alle van de luyden en andere vuyten, genaamt Tuldell; ontrent Hilvarenbeck gelegen, behoorende totten vooen Pagt-hoeve, Weyden, Beemden, Denne-Bos, met verdere Plantagien, alle groot omtrent vyftig Bunderen, aen clauderen gelegen, in Pagt by Antoon S.

Drie besondere Pagt-hoeven, te samen met alle van de luyden en andere vuyten, genaamt twee-en-dertig Bunderen, soo Land, Weyden, als Heyden, alle gelegen by Antoon S. Thomas Vpoemans, do tweede genaamt de nieuwe Hoove, in Pagt by Peter V.

bedoeling was. Ten aanzien van Sterksel probeerde Sleurs een regeling te treffen. Maar zijn optreden was weinig voortvarend. Eerst in 1798 maakte hij gebruik van zijn volmacht en verkocht abdij-bezit. De abdij was toen echter al opgeheven. Op 14 februari 1797 hadden namelijk twee regeringscommissarissen, vergezeld van de sterke arm, de kloosterlingen het gebouw uit gezet. Abt Gregorius Thiels (1790-1822) was al eerder gevlucht. Het convent telde op dat moment 92 leden. De abdij werd als „nationaal eigendom” in beslag genomen. De gebouwen, de domeinen en alle goederen werden in januari 1798 in het openbaar verkocht. Wat Sleurs al die tijd had uitgevoerd blijft duister, maar op 16 maart 1798 verscheen hij voor de Sterkselse schepenbank. Het was een belangrijke bijeenkomst want de vrije heerlijkheid Sterksel werd na zeshonderd jaar op die dag verkocht aan Adriaan Pompen uit Leende. Voor de schepenen van Sterksel droeg Sleurs Sterksel over aan Adriaan Pompen uit Leende, bestaande uit de vijf pachthoeven *de Poel, de Steen, ten Braken, de Kan en de Bril* „en laastelijk alle zoodanige heivelden, maerassen, bosschen, houtwasschen, dreeven en verdere gronden als onder de jurisdictie van Sterksel met en beneffens de bovengenoemde pagthoeven en daar aan horende landerijen en groesvelden gelegen zijn, uitgezonderd het sinjuraal, de oude capel en een gedeelte van de heijde westwaarts van Sterksel, scheidende aan de eene zijde de rivier de Aa, de andere zijde de heydvelden met een perceel moerasse genaamd de Hemelrasten, groot tezamen circa zevenhonderd loopense.”¹⁸ Sleurs beloofde nadrukkelijk de verkoop „altoos te zullen houden en doen houden voor goed, vast, stedig ende van waarde”. Hoe formeel en absoluut het hier ook mocht staan, het zou allemaal als een farce bedoeld zijn. Deze Adriaan Pompen was overigens geen onbekende voor de abdij. Pompen kwam uit een voornaam Leends geslacht, was schepenen van Leende en als zodanig was voor hem eens een pachtcontract opgemaakt voor een Sterkselse hoeve door Gregorius Thiels, die toen nog provisor van de abdij was.¹⁹ Pompen was voerman in de regio en reed vaak op Lommel, een ander domein van Averbode in de Meierij. Op 7 juli 1795 maakte hij deel uit van de „gecommitteerden ter vergadering van provisionele representanten van het volk van Bataafs Brabant” in 's-Hertogenbosch namens het kwartier Peelland.²⁰ Aan deze man werd nu het aanzienlijke domein Sterksel verkocht voor de prijs van 10.000 gulden. Dit was werkelijk een verbazendwekkend laag bedrag, aangezien wij hiervoor vernamen dat in 1793 Sterksel nog was getaxeerd op 17.577 gulden en de abdij in 1752 30.000 gulden nog te laag had gevonden.²¹ Bovendien was de bieder van dat bedrag destijds - de drossaard van Sterksel J.W.D. de Jongh - nu getuige bij de verkoop. De verkoop was verder formeel geheel in orde; de „cooppenningen” waren voldaan en de 40ste penning aan overdrachtsbelasting eveneens, blijkens de kwitantie van de belastingontvanger.²² Overschrijving in de hypotheekregisters heeft echter niet plaatsgehad, wat betekent dat Pompen die tienduizend gulden zelf moet hebben opgehoest. Dan is er tenslotte nog iets vreemds aan de verkoop: er werden drie zaken uitgezonderd: een stuk heide annex moeras van 700 lopense (= circa 116 ha.); de oude kapel en het sinjuraal, „zijnde een oude capel met een gedeelte van de heide westwaarts, groot omtrend 700 lopense”.²³ Op het spoor gebracht door de belachelijk lage koopsom bewijst dit dat de abdij het domein helemaal niet van de hand wilde doen en probeerde in Sterksel een voet aan de grond te houden. Waarschijnlijk speculeerde de abdij op een restauratie van de oude toestand in de toekomst. Dit was per slot het enige wat ze kon doen: het formele bezit elders onderbrengen. Waarschijnlijk is ook dat de abdij daarbij mondeling met Pompen overeenkwam dat hij te zijner tijd Sterksel weer terug zou verkopen. Dit is echter nooit gebeurd.

18 Streekarchief Kempenland, Eindhoven, Sterksel R1, fol. 25r-26v.

19 AAA, I, lias 89, Pachtcontract hoeve de Poel d.d. 18-10-1785.

20 A.R.M. Mommers, *Brabant van Generaliteitsland tot Gewest 1629-1796*, (Utrecht/Nijmegen 1953), deel I, p. 232.

21 Ter vergelijking: in 1771 werd het goed Heugten, gelegen tussen Sterksel en Maarheeze en veel kleiner dan Sterksel, door de Roermondse Munsterabdij verkocht voor 10.000 gulden.

22 d.d. 18-3-1798. Van deze kwitantie zijn twee exemplaren over: AAA, I, lias 90; parochie-archief Sterksel.

23 Streekarchief Kempenland, Eindhoven: Sterksel R1, 23-10-1807.

andere bezittingen

Ook voor de andere goederen van Averbode die in de Meierij lagen spande Sleurs zich in. Zo sloot hij nog in 1797 en 1798 voor alle boerderijen van de abdij pachtcontracten af met een duur van 10 jaar; ofschoon zij geen eigendom van de abdij meer waren, was het de bedoeling dat de pachtinkomsten gewoon naar de Norbertijnen bleven stromen. Zo zullen ze de tijd kunnen doorstaan, moet hij gedacht hebben.²⁴ Niettemin werden alle geestelijke goederen in 1796 geconfiskeerd. Door de nodige onenigheden tussen de Bataafse Republiek en de Franse regering liet die konfiskatie in feite nog op zich wachten. De goederen werden soms beheerd door de rentmeester van de geestelijke instelling, zoals Sleurs dat was voor Averbode, soms door Franse commissarissen, soms door het gewestelijk bestuur en soms werden zij ook gewoon aan hun lot overgelaten. In 1798 stelde de Agent van Financiën van de Bataafse Republiek de zogenaamde „Commissie van Breda” in, die o.a. de bezittingen van de voormalige abdijen zou beheren. Voor de goederen van de gewezen abdij van Averbode werd J. van den Heuvel rentmeester. Onder zijn beheer kwamen de landerijen en tienden in Eersel, Hooge en Lage Mierde en Lommel.²⁵ Door de afschaffing van de heerlijk rechten in de Franse tijd gingen belangrijke inkomstenbronnen als cijnsen, tienden e.d. voor de abdij verloren. In 1807 kwam een lid van de commissie van Breda de „dominale [=heerlijke] goederen en eigendommen” in Sterksel opeisen voor de Koninklijke Domeinen van koning Lodewijk. Het convent van Averbode raakte toen ook nog haar *sinjuraal* in Sterksel kwijt.²⁶ Toen in 1811 de Commissie van Breda werd opgeheven ging het beheer over de gewezen bezittingen van Averbode naar de Administratie der Domeinen en zo gingen ze voorgoed voor de abdij verloren.²⁷ Ook in België verloor de abdij de meeste van haar bezittingen.²⁸

Averbode herrijst

In 1801 wist de kloostergemeenschap het abdijgebouw, dat toen al grotendeels was gesloopt, via een stroman terug te kopen. Bij het afsluiten van het concordaat met de H. Stoel in 1802 had Napoleon geweigerd de kloosters te erkennen. Het bleef verboden als religieuze gemeenschap samen te leven en kandidaten aan te nemen. Het congres van Wenen (1814) had er evenmin oog voor. En ook de hoop die men in 1815 op koning Willem I van het koninkrijk der Nederlanden had gesteld, bleek ijdel. Een poging tot heroprichting in 1822 mislukte zodoende. Onder de gewezen Averbodiënzers ontstond partijvorming. Enerzijds was er een groep rond provisor Ignatius Carleer, die niet meer in de herstichting van de abdij geloofde en daarom vele goederen verkocht. Anderzijds vormde zich een groep rond Norbertus Dierckx, die nog wel bleef hopen. Beide mannen waren overigens gevolmachtigde regenten van het convent.²⁹ Maar toen in 1830 het koninkrijk België werd uitgeroepen, kende deze in haar liberale grondwet aan alle burgers het recht toe zich te verenigen. Hiervan konden ook de kloosterlingen gebruik maken. In 1834 werd dan de abdij van Averbode heropgericht en trachtte men de lijn van voor 1797 weer op te pakken. Er waren toen nog twaalf Averbodiënzers in leven.³⁰

Pompen

In 1813 was echter Adriaan Pompen al overleden en toen was de abdij nog steeds niet opgericht. Men kon er toen ook niet van uitgaan dat dit ooit nog zou gebeuren. Vele bloeiende kloosters zijn immers na de Franse tijd nooit meer teruggekeerd. Bovendien wisten de erfgenamen van Pompen misschien niets van de afspraken tussen de abdij en hun vader - of wendden voor van niets te

24 RANB, Archief Commissie van Breda, inv.nr. 356.

25 P.T.A. Zweegers en R.J. Wols, *Inventaris van het archief van de Commissie van Breda (1421) 1799-1811 (1828)* ('s-Hertogenbosch 1982).

26 Streekarchief Kempenland, Eindhoven: Sterksel R1, 24-10-1807

27 J. van Gisbergen, *Myrtha, een blik in het verleden van Hooge Mierde* (Hooge Mierde 1982), p. 91.

28 L. Blomme, *Geschiedenis van de abdij van Averbode* (Averbode 1920), p. 295.

29 T. Gerits, „1834 was voor Averbode een nieuw begin”, in: *Averbode Kontaktblad*, 1973, nr. 1.

30 Gerits.

weten. Deze afspraken zouden mondeling gemaakt moeten zijn, zoals trouwens duidelijk wordt uit een brief, die de *superior* van Averbode in 1842 aan Pompen schreef (zie onder).

Op 12 augustus 1822 onderzocht de ontvanger der domeinen in Eindhoven de verkoop van 1796.³¹ De ontvanger verzocht om een afschrift van de verkoopacte en een schatting van de waarde van het domein ten tijde van de verkoop en de huidige waarde. Let wel dat in dat jaar gepoogd werd de abdijs van Averbode herop te richten, abt Gregorius Thiels overleed én de weduwe Pompen een grote turfverkoop in Sterksel organiseerde, waarvoor zij toestemming had gevraagd bij de ontvanger der Domeinen in Helmond. Bovendien kwam de prikkel voor dit onderzoek uit Brussel, wat in de richting van Averbode wijst. Kennelijk wilde het convent proberen Sterksel terug te krijgen. De herstelling mislukte en ook van genoemd onderzoek horen wij niets meer. Overigens wordt deze gang van zaken nog eens bevestigd door C.R. Hermans, die in 1832 Sterksel bezocht en daar een aantekening over maakte: „Bij de vernietiging dezer abdijs door de Fransen op het laatst der vorige eeuw, verkocht de abt dit erfgoed aan A. Pompen, partikulier te Leende, voor eene som, zoo men zegt, van 12.000 gulden; onder beding echter van koopbreuk, zoodra de abdijs weder mogt hersteld worden. De waarde is echter thans veel aanzienlijker, en men heeft er 25.000 gulden voor willen geven.”³²

De weduwe Pompen overleed in 1833. Drie jaar later werd de erfenis bij notariële akte verdeeld ten overstaan van „de heer Jan Willem Daniel de Jongh, vrede-rijger van het kanton Helmond”.³³ Deze De Jongh was waarschijnlijk een kleinzoon van eerder gemelde J.W.D. de Jongh. Hij zal zeker een bemiddelende rol gespeeld hebben in deze kwestie, daar hij op de hoogte moet zijn geweest van de situatie. Zeker moet de in de akte genoemde „familieraad” uit zijn koker zijn gekomen. Er waren inmiddels twee pachthoeven bijgekomen in Sterksel, zodat er daar nu zeven stonden. Het gehele domein had een geschatte waarde van 28.200 gulden. Maar dit bedrag was arbitrair; bedoeld om aan alle familieleden een bedrag van 4700 gulden te laten toekomen. Zoon Francis Pompen, „landbouwer, wonende te Sterkxsel” ontving het domein en verplichtte zich daarmee aan vijf broers en zussen elk 4700 gulden te betalen. Daartoe moest hij Sterksel verhypothekeren.³⁴

Zoals gezegd werd de abdijs van Averbode in 1834 heropgericht. Op het moment dat die notariële akte werd opgemaakt bestond de abdijs dus alweer twee jaar en Sterksel was niet aan haar aandacht ontsnapt. Maar de factiestrijd, die wij zoëven al vermeldden en die de kleine gemeenschap verscheurde, deed zich nog steeds gevoelen. Nu was er immers een strijd om de leiding van de nieuwe abdijs. Een abt wilde men niet meer; men koos voortaan een *superior*. En dat werd Norbert Dierckx. Ignatius Carleer had daar kennelijk geen vrede mee want uit een brief van Dierckx aan Francis Pompen blijkt dat Carleer een akkoord met Pompen had gesloten, zonder Dierckx daarin te kennen. Hierdoor zou bovendien Sterksel definitief voor de abdijs verloren gaan. Carleer was op 19 mei 1835 overeengekomen dat Pompen binnen vier jaar 10.000 gulden zou betalen en nog eens 500 gulden voor de pachtachterstand van de boerderijen. Na tien jaar bleek deze gehele som door Pompen voldaan te zijn.³⁵ Uiteindelijk werd er dus toch een akkoord gesloten, al dan niet met medeweten van Dierckx. Daarmee was de zaak dan afgedaan. Dierckx probeerde in 1841 niettemin Sterksel terug te krijgen. Tevergeefs, zo bleek. Ten einde raad schreef hij daarom een meelijwekkende brief aan Pompen en Verbeek.³⁶ In het onbeholpen archaische Nederlands van de francofone Dierckx is het een juweeltje van zakelijke correspondentie in een dergelijke benarde en gecompliceerde situatie:

31 GA Maarheeze 1811-1946, nr. 1394. Als reactie op een verzoek van de directeur van de Registratie en Domeinen in de provincie Zuid-Brabant in Brussel d.d. 5-8-1822.

32 Provinciaal Genootschap Noord-Brabant: handschriftenverzameling, nr. 448.

33 RANB, Notarieel Archief, Repertorium nr. 89; geregistreerd te Helmond 6-9-1836, deel 27, folio 78v.

34 Achtduizend gulden bij P. Peeters, burgemeester van Westerlo (bij Antwerpen), d.d. 29 september 1838 (AAA, I, lias 28).

35 AAA, sectie I, reg. 424, Aantekeningenboek van I. Carleer. Vgl. lias 28: de laatste aflossing van een obligatie van Pompen was op 13 mei 1845.

36 Verbeek zat in dezelfde situatie als Pompen, maar dan voor het domein Lommel; zij onderhandelden wel gezamenlijk met Carleer.

„Ge=eerde pagters, ik wete zeer wel hoe dat die civiele verkooping in het jaer 1795 geschiet is - wij hebben diergelijke verkooping en meer gedaen - maer dit enckelyck goed voor het werelyck regt en voor de tribunalen, maer niet in conscientie; enckelyck om het goed voor ons te conserveren. En nu dat gijlie pagters zoud kunnen blijven, zoud gij eenen eed durven doen, dat gij de koopsomme in dien notarielen akt verbeld, voldaan hebt. Misschien zoud gij dat kunnen daer voor den werelycken tribunael, maer niet voor God. Nu zult gij misschien zeggen, wij hebben nu in het jaer 1838 met den heer proviseur Carleer accoort gemaect, en daer houden wij ons aen. Voor eerst, dat konde d'heer proviseur niet doen zonder ons kennisse en consentement; dat goed hoorde hem niet alleen toe, hij heeft dat in stilte gedaen zonder bemagtigt te zijn, het is goed dat aen de communitijd al te zaemen toe behoort en dat wij van onze ouders ge=erft hebben. Wat zoud gijlie doen, dat iemand van uwe zusters en broeders het patrimonie goed van uwe ouders alleen verkogt, in dat voor eenen prijs nog het tiende paart van de weerde; zoud gij daer niet tegen protesteren en dien coop te niet doen?”

Dierckx wilde koste wat het koste Sterksel en Lommel van Pompen en Verbeek terugkopen. Hij deed daarvoor een beroep op hun geweten en hij was zelfs bereid er 20.000 gulden voor te geven. Dierckx maakte er een morele kwestie van. Hij riep hen op zich te bekeren en was zelfs van plan Pompen's biechtvader in te schakelen. Ook wilde hij zijn connecties bij de autoriteiten gebruiken. Maar daarbij besepte Dierckx wel dat hij formeel geen been had om op te staan.

„Gaet ewel in u zelve pagters. (...) Ik hebbe Ulie voorleden jaer 1841 ten Averboden het dobbel aangeboden om den koop te niet te laeten: ik houde mijn woord nog, ofwel gijlie moet een nieuw accort aengaen. Wij willen en zullen sacrificie doen en meer als de helligt voor niet geven, maer zoo af te persschen, daer wij tegenwoordig bijnaer niet meer en hebben, en geene jonge heeren genoeg kunnen aennemen bij gebrek aen levensmiddelen.” (...) Wij hebben diergelyke gevallen meer gehad, en altijd toe gegeven, maer noyt gelyck Lommel en Sterckzel, want dat trekt nergens op. Daerom verzoeke en verbiede [ik] U, in naem van alle, van iets van eigendom te verkoopen vooraleer dat gij een ander accoort met ons hebt gemaect.”³⁷

Deze brief bevestigt dan eindelijk ons vermoeden dat de verkoop van 1796 alleen een juridische aangelegenheid was en niet bedoeld als heuse verkoop. Adriaan Pompen had slechts - te goeder trouw - zijn naam geleend om Sterksel voor de abdij te behouden. Maar de brief roept ook nieuwe vragen op.

Opmerkelijk is dat Pompen volgens Dierckx „er noyt een duyt voor gegeven had”, hoewel toch op de koopacte staat dat de „cooppningen voldaan zijn”.

En over die koopsom heeft Pompen zelfs successierechten betaald. Dus misschien vergiste Dierckx zich hierin toch. Verder blijkt hij goed ingelicht te zijn geweest. Bovendien valt ook hier weer op dat de tegenstelling tussen

Dierckx en Carleer nog steeds werd uitgevochten in abdij-zaken. Dierckx noemde de verkoop van Sterksel door Carleer „een weggeving”. Als Dierckx' verhaal klopt - en zijn argumenten zijn degelijk - heeft Pompen geprofiteerd van de abdij-ruzie en is voor een appel en een ei eigenaar van Sterksel geworden. Hij heeft het daarna nog uit de erfenis moeten uitkopen.³⁸

In Sterksel heeft deze kwestie sindsdien aanleiding gegeven tot legendevorming in het dorp: Pompen zou niet betaald hebben; Pompen had Sterksel maar voor tijdelijk in bezit gekregen en heeft zich niet aan zijn woord gehouden; Pompen zou Sterksel niet tot in het vierde geslacht bezitten.³⁹ Dit laatste kwam uit want na de dood van Adriaans kleinzoon Jan Frans († 1901) verkocht diens schoonzoon de „heerlijkheid Sterksel” aan een ontginningsmaatschappij.

37 AAA, I, lias 28.

38 „Is het niet belaggelyck: F. Pompen te Sterkzel heeft zijne zusters en broeder voor het goed van Sterkzel, daer hunnen vader noyt een duyt voor gegeven had, maer enckelyck ter goede trouw zijnen naem maer geleent had om te conserveren, [...] moeten uytkoopen zonder zijn paart te zekeren, voor dertig duizent nederlandsche guldens en nog was het half voor niet. Dit weten wij van eenen, die in die uytkoopding present-getuygen is geweest en den akt zelfs als getuygen heeft moeten onderteekenen.” AAA, sectie I, lias 28.

39 G. van Asten in *Heemkronyk* (1864), p. 158.